

VENETIANSK BOGILLUSTRATION
I TRÆSNIT INDTIL AAR 1500

AF DR. PHIL. E. GIGAS

I. FIGUR-KOMPOSITIONER



AA den Tid, man har givet Navnet Renaissancen, da Kunster og Videnskaber stod i saa høj Blomstring i Italien, kan det ikke forundre os i dette Land at træffe en rig Udfoldelse af den xylografiske Kunst

anvendt i Bogudsmykningens Tjeneste. Det er imidlertid først, efter at man i Tyskland har anvendt denne Kunst til Bogillustration i ikke ringe Udstrækning, at Italienerne ogsaa komme med. I Rom finder man vel Træsnittet tidligst benyttet i en Bog, men af xylografisk illustrerede Værker udkom der dog i det hele kun faa i Pavernes Hovedstad. En noget talrigere Række saa Lyset i Florents, og af andre italienske Byer, der have spillet

en Rolle i Træsnitillustrationens Historie, kunne nævnes Verona, Ferrara og Milano. Men ingen fik den Betydning som *VENEDIG*.

Denne rige og mægtige Handelsstad var i Slutningen af det 15. Aarhundrede ogsaa bleven et af Hovedsæderne for de bildende Kunster i Italien. Fra ældre Tid vidnede allerede et betydeligt Antal gothiske Kirker og Paladser om et kraftigt venetiansk Kunstliv, men nu mødte Arkitekturen frem med ny, prægtige Former, under Paavirkningen af den genfødte Oldtid, i Bygninger som Dogepaladsets Gaard (med dens Kæmpetrappe) og en Række stolte Boliger for Stadens »kongelige Købmænd«. Samtidig frembringer den venetianske Skulptur skønne Værker, væsentlig Gravmonumenter over Statens Herskere og Stormænd. Og endelig vakttes der ved den geniale Andrea Mantegna, i Nabobyen Padua, et blomstrende Liv i Nordøst-Italiens Malerkunst, som i selve Venedig lidt senere lægger sig for Dagen i Giovanni Bellinis og mange andres Arbejder. Men ved Siden heraf forsømtes ikke Videnskaberne, og særlig var Venedig en af de allerførste Byer i Italien, som gjorde Brug af den nylig opfundne Bogtrykkerkunst for at udbrede Literaturens ypperste Værker saavel som dens flygtigere Frembringelser i Mængder af Eksemplarer. Fra 1491 til 1500 tryktes der saaledes omtrent 1500 Skrifter, medens der i Rom kun tryktes 400, i Milano omtr. 230, i Florents henved 180. Den typografiske Udstyrelse af de venetianske Bøger blev, under slige Betingelser som de nys anførte, saa mesterlig, at den kom til at afgive Mønster for mange Lande og for mange Tider. Allerede de Bøger, som skyldes HANS og VENDELIN fra Speier, de første Bogtrykkere i Venedig (1469—77), staa meget højt, hvad Typernes Skønhed, Trykkets Klarhed og Papirets Godhed angaar. Men endnu højere naaede NICOLAS JENSON fra Frankrig, etableret der i Byen 1470—82, hvis Antikva og Gothik begge med Rette vandt stor Berømmelse og fremfor alle andre bleve kaldte »venetiansk Skrift«. Hos ham findes imidlertid (med en ganske enkelt Undtagelse) ingen Udsmykning i Træsnit; han stræbte kun at virke ved selve Skriftens Fortrin, medens hans oven for nævnte Forgængere forsøgte saa smaat at erstatte de hidtil sædvanlige, tilmalede Randprydelser ved xylografiske Friser og lignende Ornamente, til Dels beregnede paa at koloreres. 1476 begyndte Augsburgeren RATDOLT sin Virksomhed i Venedig; denne udmærkede Bogtrykker havde netop især sin Styrke i Træsnit-Initialer og Ornamentrammer.

Men med disse Forsiringer, baade hvad der hører til Tiden før Ratdolt og hvad der er frembragt af ham og hans Efterfølgere, ville vi beskæftige os en anden Gang; her ville vi blot holde os til Figurkompositionerne i de venetianske Palæotyper.

I den af Ratdolt 1480 trykte Udgave af »Fasciculus temporum«, en kortfattet Verdenskrønike, findes nogle Træsnit, som aldeles ikke smage af italiensk Renaissance, men ere særdeles tyskagtige; det samme gælder om Planetbillederne i Hyginus' astronomiske Digt, trykt hos Ratdolt 1482, der tage sig ud som gamle kluntede Spillekortfigurer i Sammenligning med Bogens elegante Antikva og smagfulde Forsiringer. Forskellige Udgaver af Hartmann Schedels

Krønikebog og »Supplementum chronicarum« (forfattet af Jacopo Filippo fra Bergamo) ere forsynede med Byprospekter, hvoraf kun ganske enkelte — Florents, Verona, Rom, Venedig (naturligvis) — ere virkelige, skønt ikke synderlig kunstneriske Billeder af de Steder, som de skulle forestille; Resten er et temmeligt lille Antal Vignetter, der ligesom Tordenskjolds Soldater maa paradere alle Vegne, snart under Navn af Troja eller Carthago, snart som Ferrara eller Pavia. I Udgave 1486 af »Supplementum chronicarum« er kun Venedigs Prospekt (der ogsaa findes i »Fasciculus temporum« 1480 og oftere)

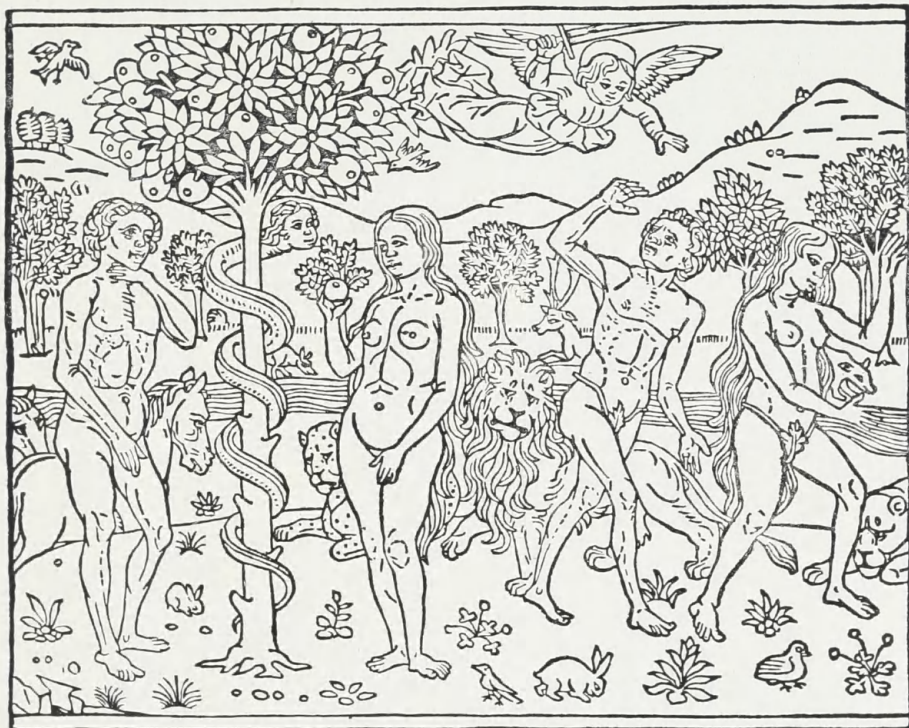


Fig. 1. SUPPLEMENTUM CHRONICARUM, 1486.

et nogenlunde lignende Billede af Byen: der ses dog Dogepaladset, Søjlerne paa Piazzetta'en, Markuskirken og nogle Gondoler; men et og samme Billede forestiller Genua og Rom, der altsaa optræder som Søstad. Ret kønne Ting er der iblandt Illustrationerne til Petrarca's »Trionfi« 1488; men først fra Slutningen af Firserne tager den venetianske Træskærerkunst rigtig Fart.

Det følgende knytter sig i det væsentlige som Tekst til de Facsimiler, Tidsskriftet ser sig i Stand til direkte at meddele efter de i det kongelige Bibliotek opbevarede, illustrerede venetianske Palæotyper fra Aarene 1486—1500. En komplet Samling af disse ejer Biblioteket ingenlunde — nogle af dem ere ogsaa overordentlig sjældne —, men det besidder dog nogle af de berømteste. De allerfleste Illustrationer ere *Kontursnit*, kun i enkelte ere Skyggerne angivne



Fig. 2. Af Joh. de Sacro Busto's SPHERA MUNDI, 1488. 3/4.

sket Masseproduktion. Kun ALDUS MANUTIUS, lige i Aarhundredets sidste Aar, danner en Undtagelse; og det er da ogsaa hos ham, at omtrent den smukkeste illustrerede Bog udkom, der tillige er ypperlig, hvad det egentlige Bogtryk angaar. Stilen i Figurkompositionerne (dette kan allerede her bemærkes) har et Fællespræg, som vel kan modificeres lidt hist og her, men i det hele viser hen til det norditalienske Figurmaleri, saaledes som det formede sig under Mantegnas Hænder. Før Venetianerne begyndte at tage fat, havde allerede denne kunstneriske Indflydelse givet sig til Kende i en Bog, som udgaves i Verona 1472, nemlig Robertus Valturii's Værk om Krigskunsten, med 82 Illustrationer i Træsnit (Kontur), vistnok af Matteo de'Pasti, som baade var Maler, Billedhugger, Arkitekt og Medaillør; de ere skarpt opfattede og solidt tegnede, derhos ret godt skaarne. Det kgl. Bibliotek ejer et Eksemplar af dette interessante Værk, der sandsynligvis har givet Stødet til den xylografiske Bogillustrations Udvikling i Veronas Nabostad ved Lagunerne.

¹⁾ Disse Ornamentter — og Figurer — røbe et udpræget Slægtskab med Gravmonumentterne i Renaissancestil i de venetianske Kirker.

ved let Skravering. De falde i to bestemte Grupper: de større Billeder, der udgøre den egentlige kunstneriske Udsmykning i Forbindelse med Titelblads-Rammer¹⁾ og Initialer, og de smaa Vignetter, som maaske oftest kun vare beregnede paa at tjene til Understøttelse for Erindringen, men alligevel kunde rumme megen fin Kunst. Selvfølgelig er der betydelig Forskel paa de enkelte Træsnit, hvad Værdi angaar, men gennemgaaende tør man nok sige, at Tegningen staar ikke lidt over den xylografiske Udførelse. Denne rangerer igen som oftest noget højere end selve Bogtrykket; thi medens Jensons og overhovedet de ældste venetianske Tryk i den Henseende ere næsten uforlignelige, vidne de senere om en temmelig sju-

I det ovenfor omtalte historiske Værk med Byprospekterne, som kaldes »*Supplementum chronicarum*«, trykt 1486, er der foran i Bogens Tekst indsat tre interessante Billeder i Træsnit, temmelig store. De to ere gentagne i en senere Udgave, trykt 1492 hos Bernardino Rizio fra Novara; i Stedet for det første,



Fig. 3. Af LIVIUS, 1493, opr. i Mallermi-Biblen 1490. $\frac{1}{1}$.

som viser Kvindens Skabelse, omgivet af en Kreds af Engle, er her et, der forestiller, hvorledes Babelstaarnet bygges. Her meddeles det ene af dem (Figur 1). Det viser, i samme Komposition (som saa ofte i ældre Kunst), Syndefaldet og Adam og Evas Udgang af Paradiset. Det kraftige i Tegningen kommer ret godt frem i Træsnittet, og navnlig ere Hanløven og de to hvilende Rovdyr fortræffelige. Ikke slet saa vellykkede ere Menneskefigurerne med den stærkt fremhævede Muskulatur og de noget kantede Bevægelser; man lægge Mærke til Adam, der griber om sit »Adamsæble«, og hans Armstillinger under Flugten. Man har i Tegningens Karakter fundet Lighedspunkter med Andrea Pollajuolo's († 1498) energiske Kunst. De andre Billeder, der forestille »Kvindens Skabelse« (i Udgaven 1486), »Kain og Abel« (i begge Udgaver) og »Babelstaarnet« (i Udgaven 1492), staa ikke paa Højde med det her gengivne.

Beslægtet med disse Billeder, ved de menneskelige Typer, navnlig den nøgne Kvindefigur, Forgrunden med Harene og de stiliserede Skyer foroven, men spinklere i Snittet og i det hele vel ikke saa godt som Syndefaldsfremstillingen, er Fig. 2, der hører til den astronomiske Bog »*Sphæra mundi*« af JOHANNES DE SACRO BUSTO, trykt 1488 hos Johann Santritter fra Heilbron. Kvinden med det lange Haar er Urania, Musen, tillige opfattet som »Venus Urania«,



Fig. 4. Af LIVIUS, 1493, oprindelig i Mallermi-Biblen 1490. $\frac{1}{1}$.

den himmelske Kærlighed. Astronomien troner i Midten, med et videnskabeligt Instrument i hver Haand; og ved hendes venstre Side sidder Ptolemæus, Oldtidens berømteste Astronom og Geograf, med kronet Turban som Østerlænder og med sin Bog om Verdenssystemet. Hertugen af Rivoli meddeler en Gengivelse heraf i sit Værk om

de illustrerede venetianske Bøger, men efter en senere Udgave; den tidligere nævner han, men han har aabenbart ikke set den.

En af de bedste illustrerede Bøger, der blev til i Venedig i det 15. Aarhundredes sidste Tiaar, er den saakaldte »Mallermi-Bibel«, 1490, benævnet saaledes, fordi det er en

af Nicolò de Mallermi udarbejdet Oversættelse af den hellige Skrift. Den indeholder en Mængde smaa Vignetter, fine i Linien, men dog aabenbart bedre tegnede end xylograferede. Bogen er ikke i det kongl. Bibliotek, men det er dog ikke vanskeligt her at faa et Begreb om den. Før det første ere seks Billeder fra den, forestillende de seks Skabelsesdage, anbragte foran i Udg. 1496 af det nys anførte »Supplementum chronicarum«. Desuden findes enkelte af dens Træsnit faksimilerede i forskellige nyere Værker¹⁾. Men endelig er ikke blot Titelbladsrammen — dog med nogle Smaaforandringer — men ogsaa en stor Del af Bogens Vignetter uden videre overflyttede i den italienske Oversættelse af Livius' romerske Historie (1ste, 3dje og 4de Dekade), der udkom 1493 i Folio. Denne indeholder, foruden tre større Billeder, et for hver Dekade, 422 Vignetter, anbragte i Begyndelsen af de enkelte Kapitler, dog ingenlunde et for hvert. En Del af dem, der ere tagne fra Biblen, bære Mærket

»b« eller »b.«, hvilke Mærker vi senere skulle komme tilbage til. Naar der var anbragt Navne fra den hellige Historie derpaa, har man under Tiden udslettet dem, før vedkommende Vignet blev indsat et eller andet Sted i Livius, hvor den nogenlunde kunde passe. Men ofte har man ganske ugenert ladet de bibelske Navne blive staaende, saaledes »David«, »Jonathan«, »Saul« paa et lille



Fig. 5. Af Livius, 1493. $\frac{1}{2}$.



Fig. 6. Af Livius, 1493 (først i Mallermi-Biblen 1490). $\frac{1}{2}$.

¹⁾ Se saaledes F. Lippmanns Afhandling »Der ital. Holzschnitt im XV Jahrh.« (»Jahrbuch der kön. preussischen Kunstsammlungen«, 1882 og 1884) med fire af Bibelens Træsnit; især det ene, til den 97 Salme, med en Citharspiller, er nydeligt. Fremdeles nogle i Ch. Ephrussi's Afhandling »Le songe de Poliphile« (Bulletin du Bibliophile, 1887).



Fig. 7. Af LIVIUS, 1493. 1/1.

der er Tale om en Lovs Tilblivelse. Der er virkelig noget af den unge Renaissances friske Ynde i dette tiltalende lille Interiør: et Studerekammer med Pult, hvorpaa Lyststage, Timeglas og Blækhus, fornedet et Bogskab; ved Væggen en Løjbænk med et Sværd ophængt derover samt en Brevkrog med Breve og en Phiole af Glas; igennem Vinduet Udsigt til et bakket Landskab. Det opmærksomme Udtryk i den skrivendes Ansigt, medens han betragter Spidsen af sin Pen under en Pause i Arbejdet, er godt givet af Kunstneren, hvem Tegningen skyldes, og ikke forvasket i Snittet. Den turbanklædte Mand med Krigerne uden for den befæstede By (Fig. 4) findes gentagen flere Gange, hvilket er Tilfældet med ikke saa faa af Illustrationerne i Livius; den hører til Dommernes Bog. Af *b*-Serien er Fig. 5, der i Følge Overskriften over 3dje Dek., 1ste Bogs 11te Kap. skal forestille, hvorledes Hanno i Karthagos Senat dadler sine Landsmænd, fordi de have brudt Freden med Romerne; den forekommer et Sted til senere i Livius. Vignetten med den brændende By, hvis Mure nedbrydes (Figur 6), træffer man først ved Beretningen om, hvordan Hannibal erobrede, plyndrede og sløjfede Byen Nocera, men den benyttes paa andre Steder i Skildringen. Den synes at høre til *b*-Serien saavel som den (Figur 7) med en Flok Ryttere — i Dragter fra det 15. Aarhundrede —, der begive sig ud ad en Port, med en hellebardbærende Krieger foran; den mødes gentagne Gange, men ved

Billede i 23de Kapitel af 4de Dekades 1ste Bog, »Samuel« (IV, 8, 49) og flere. Af de ny tilkomne ere flere betegnede med »F«; de ere i det hele ikke saa gode som Mallermi-Biblen.

Til denne hører blandt andet den nydelige Vignet (Fig. 3) med den skrivende Mand (fra Apostlenes Gerninger), anbragt ved 40de Kapitel af 1ste Dekades 4de Bog, hvor

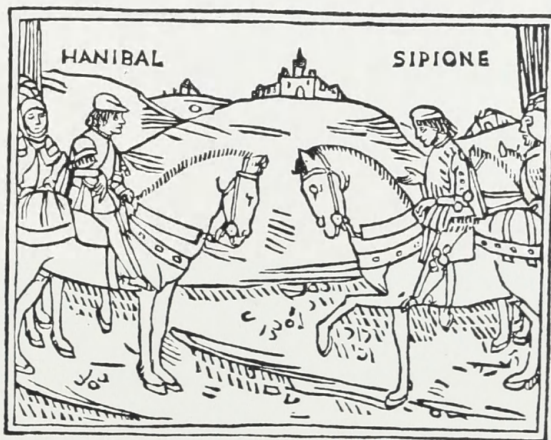


Fig. 8. Af LIVIUS, 1493. 1/1.

III, I, 18 passer Kapiteloverskriften bedst til den, nemlig »Hvorledes Sendebudene drog fra Karthago og rejste til Spanien for at styrke Vennerne og hjælpe Karthagens Forbundsfæller«.

Hvem Fig. 8 forestiller, kan jo ses af Navnene Hannibal og Scipio (III, 10, 32); men om ikke disse ere nye og Billedet egentlig hører hjemme andet Steds, tør jeg ikke sige. Sørgehøjtideligheden

med den døde Appius Claudius paa Paradeseng, Fakkeltænder omkring o. s. v. (I, 2, 44) hører til de mindre gode, til *F*-Serien, som man har benævnt den; Billedet findes atter ved III, 10, 28 (Fig. 9).

Udgaven af DANTE'S guddommelige Komedie 1491 (Fol.), trykt hos Bernardino Benali og Mattio da Parma, har smukke Ornamentrammer, og de store Billeder, der indlede Digtets tre Hovedafdelinger, ere ret værdifulde; men største Delen af de smaa Vignetter, hvoraf der findes en for hver Sang, ere tarvelige og sjusket skaarne. De evindelige diminutive Sjæle derpaa tage sig temmelig komiske ud i deres Nøgenhed og Skaldethed, og paa hvert af Billederne ere endda flere af vedkommende Sangs Optrin afbildede, saa at Dante og hans Ledsager ses som Dobbelt- eller Tredobbeltgængere. En af de bedste er vel den, som meddeles her i Facsimile (Fig. 10); den hører til »Helvede«s 1ste Sang og viser Under-

verdenens store, gabende Port med den velbekendte Indskrift, her i venetiansk Dialekt: I, som indtræde, lader Haabet fare.

Af ikke ringe Værd synes mig det lille Billede (Figur 11) med de fem Stjernetydere, fra den spanske Konge *Alfons den 10des astronomiske Tabeller*, trykte 1492 i Kwart hos Johan Hamman fra Landau, kaldet Herzog. Disse orientalske Skikkelser ere meget livlig opfattede, og navnlig ere Hænderne særdeles udtryksfulde. Mærkværdigt nok er denne Bog ikke omtalt i Hertugen af



Fig. 9. Af LIVIUS, 1493. 1/1.



Fig. 10. DANTE, 1491. 1/1.



Fig. 11. Af TABULE ALPHONSINÆ, 1492. 1/1.

Rivolis Fortegnelse over illustrerede venetianske Bøger (Paris 1892). Til Gengæld har han mere at berette om to andre Værker fra samme Aar, nemlig Boccaccio's Decameron og Masuccio's Novellino, begge Samlinger af Fortællinger og begge trykte hos Brødrene de Gregoriis, hos hvem i det hele nogle af de bedste Illustrationsværker saa Lyset. Decameron-Udgiven, der ikke ganske med Urette kalder sig »elegantissimo«, indeholder Titelramme, smukke særlige Vignetter til de enkelte Afsnit (de ti Dage) og desuden hundrede omkring i Teksten. Det kgl. Bibliotek er ikke i Besiddelse af den, derimod af Salernitaneren MASUCCIO's »Novellino« (dat. 21 Juli 1492), som er en Samling af et halvt Hundrede, til Dels mindre høviske, Fortællinger, hvori det især gaar ud over Munkene. Den billedlige Udsmykning, som i det hele fortjener Ros, bestaar af et stort Titelbillede i Ramme og 55 Vignetter i Teksten, hvoraf mange give ypperlige Billeder af Hverdagslivet den Gang; nogle ere gentagne paa forskellige Steder; Signaturen *b* forekommer flere Gange. At der er nært Slægtskab mellem Billederne i Decameron og dem i Novellino, udtales bl. a. af Hertugen af Rivoli, som imidlertid her gerne kunde have gaaet noget mere i Detail, da han synes at kende begge Bøger af Selvsyn. To af Novellino's Billeder ere nemlig afbildede i Gazette des beaux-arts, Aargang 1880, 2. Bd., S. 190 f, som tagne fra Boccaccio's Decameron; det ene, til 2den Dels 11te Novelle hos Masuccio, med samme Underskrift ogsaa i Lostalot's »Les procédés de la gravure« (Paris u. A., S. 47). — Det første af de her gengivne 3 Træsnit (Fig. 12) hører til Fortællingen; deri berettes, hvordan en genuesisk Bankier, der havde sit Kontor i Neapel i Gaden La Draperia, hvor Guldsmede og Skrædere have deres Boder, en Dag spaserede op og ned der i Gaden. Da fandt han i Snavset, foran en Skræders Bod, en meget medtaget venetiansk Dukat, som han genkendte; han



Fig. 12. Af MASUCCIO's Noveller, 1492 (vistn. først i Decameron-Udg.). 1/1.

gav en Guldsmed (rettere Sølvsmid, Argen tiere) den at rense, saa at den blev som ny. Den fattige Skræder (Sartore, — Billedet viser mærkeligt nok en Skomager) beklager sig over, at det er den rige Mand og ikke ham, der har fundet Dukaten. Men Genueseren siger, at det er netop, som det skal være; thi den anden vilde enten slet ikke have kendt Mønten eller ogsaa have ødslet den bort

straks; men han, der kender dens Værd, vil nu anbringe den i godt Selskab; derpaa lægger han den til den Stabel Dukater, som ligger paa hans Disk. Moralen i denne Historie maa staa for Masuccio's Regning. — Den anden Vignet (Fig. 13) illustrerer 1ste Dels 4de Novelle, en Historie om to Munke, der havde faaet fat i et Armben af et Menneske og nu gjorde Forretninger dermed i Sorrento, idet den ene fortalte, at det var den hellige Lukas' Arm, medens den anden, som gav sig Mine af ikke at have noget at skaffe med Relikviens Ejermand, agerede Tvivler. Pludselig styrter den vantro Person om som ramt af et Krampeslag, men lader snart efter, som om han kaldtes til Live ved den andens Bønner. Ved disse Mirakler tjente de stolte Penge, fik siden fede Embeder og nød Livet. Dette er ikke det eneste Sted i Datidens Literatur, hvor omtrent samme Fortælling læses. — Af lignende Art er den Historie (1ste Dels 10de Novelle), som det tredje Billede (Fig. 14) illustrerer



Fig. 14. Af MASUCCIO's Noveller, 1492. 1/1.



Fig. 13. Af MASUCCIO's Noveller, 1492. 1/1.

med tre forskellige Optrin i samme Komposition. En Munk »sælger den evige Salighed« til sine Skriftebørn; men to Ferraresere snyde ham med en falsk Juvel, hvorover han ærgrer sig til Døde. De smaa Ansigtets Udtryk, det naturlige i Bevægelserne og de stilfulde Klædebon give disse velkomponerede Billeder en egen Tiltrækning.

I større Stil er den alvorlige Astronom (Figur 15),



Fig. 15. Af ANGELI ASTROLABIUM, 1494. 1/1

RONYMUŠ' Breve, som udkom hos samme Firma 1498, og efter sidstnævnte er Faksimilet taget. De hvide Ornamenteer paa sort Grund ere ægte, ædel Renaissancekunst og naa næsten Antiken i Skønhed. Hvad Billederne i de to Felter angaar, ses let, at det øverste forestiller en Satyr, der er i Begreb med at ofre en Vædder; men det andets Genstand er ikke saa let at opdage; det synes at være en Allegori paa de forskellige Kunstarter. Saadanne hedske Motiver, om just egentlig ikke disse, kunne jo passe i en Herodot; i en Bog af en from Kirkefader høre de ikke rigtig hjemme.

OVIDS Metamorfoſer, oversatte paa italiensk og udgivne hos Lucantonio Giunta 1497 i Folio (men trykte hos Giovanni Rosso), indeholde foran i Bogen en rig og smuk Ramme i sædvanligt Konturnit, med en basreliefagtig Komposition forneden, hvis Æmne er Neptuns Triumf paa Havet og som i Stilen minder noget om Herodot-Rammens Figurer; desuden i Begyndelsen en Fremstilling af Skabelsen samt rundt om i Bogen 52 Billeder af Størrelse som de to, der her meddeles i Faksimile. De ere gennemgaaende gode i Tegningen, nogle endog fortrinlige, men Udførelsen er højst forskellig, saa at den for enkeltes vedkommende maa kaldes ringere end middelmaadig. Flere Scener

som sidder foran i J. Emericus de Spira's Udgave af JOH. ANGELUS' »Astrolabium«, 1494 (Kvart), omgivet af de videnskabelige Attributer Passer, Kvadrant, Blæk og Pen og med det Instrument i Haanden, som har givet Bogen dens Titel.

Fra samme Aar er den prægtige Ramme med to Figurkompositioner samt Initial P, der i Faksimile (2/3) pryder denne Afhandlings første Side. Den hører oprindeligt til Herodot 1494 (Folio), hos Brødr. de Gregoriis, men er gentagen i den Udgave af den hellige HIERONYMUŠ' Breve, som udkom hos samme Firma 1498, og efter sidstnævnte er Faksimilet taget.

af en Mythe ere sammenpakkede i én Komposition, en Naivitet, der svarer daarlige til den rutinerede Kunst, som man altid skimter. Fig. 16 er en Frem-



Fig. 16. Af OVID, 1497. $\frac{2}{3}$.

stilling af Apollos og Pans musikalske Væddestrid. Sangguden stryger Fiolen, Pan trakterer Rørfløjten; som Dommere sidde Bjærgguden Tmolus og Kong Midas, hvilken sidste tildømte Pan Sejren og derfor dekoreredes af Apollo med



Fig. 17. Af OVID, 1497. $\frac{2}{3}$.



Fig. 18. Af REGULÆ S. BENEDICTI etc, 1500. 3/4.

nestra, hentes under et Paaskud til Aulis. Saa vidt Billedet. — Paafaldende ere Agamemnons og Neptuns ungdommelige Skikkelser paa dette i det hele smukke Træsnit. Fig. 18 hører til en Samling, kaldet »Regulæ S. Benedicti etc.», Regler for Benediktinernes og andre Munkeordener, trykt 1500 (Kvart) hos den yngre Johannes de Spira, ligesom Angelus' Astrolabium, paa L. A. Giunta's Forlag og med hans Mærke. Foruden disse to værdige Skikkelser af en Abbed, nemlig Benedikt af Nursia, Munkelivets Reformator i det 6te Aarhundrede, og en Abbedisse, nemlig den hellige Scholastika, hans Søster, som stiftede Benediktinerindernes Orden — Figurer, der virkelig bringe Giovanni Bellinis Stil i Erindring —, indeholder Bogen et større Billede til, med tre Kirkefædre, foroven ses Gud i Skyerne, forneden otte knælende Figurer; det er ret godt, men

Æselsører til Straf. Paa det andet Billede (Figur 17) ere flere Optrin af den trojanske Krigs Forhistorie samlede. Grækerkongen Agamemnon forbryder sig i Aulis mod Diana ved at skyde paa hendes Hind; hun fortørnes og beder Neptun at lade det blive saa blikstille et Vejr over Havet, at den græske Flaade, der har samlet sig i Havnen for at sejle til Troja, ikke kan løbe ud. Agamemnon anraaber Gudinden om Naade, men i Følge Ypperstepræsten Kalchas' Udsagn kan hun kun forsones, naar Kongens Datter Iphigenia ofres. Hun og hendes Moder, Dronning Klytæm-



Fig. 19. Af REGULÆ S. BENEDICTI etc., 1500. 1/1.

kan dog ikke maale sig med det første. Endelig en Passepartout-Ramme af de almindelige med Genier, Griffen, Vaser og Sfinkser samt et lille Kristusbillede, desuden den smukke lille Vignet, der er afbildet her som Fig. 19. Som man ser, forestiller den ogsaa to Helgener, men i Modsætning til Højheden i de to større Figurer er der kommet noget verdsligt venetiansk ind i disse, navnlig i den kvindelige Skikkelse med Palmegrenen. Hvem hun er, betegnes ved Bogstaverne S. I., der imidlertid baade kunne betyde Sancta Irene og Sancta Juliana o. m., maaske snarest Sancta Ildegarda, ital. for »den

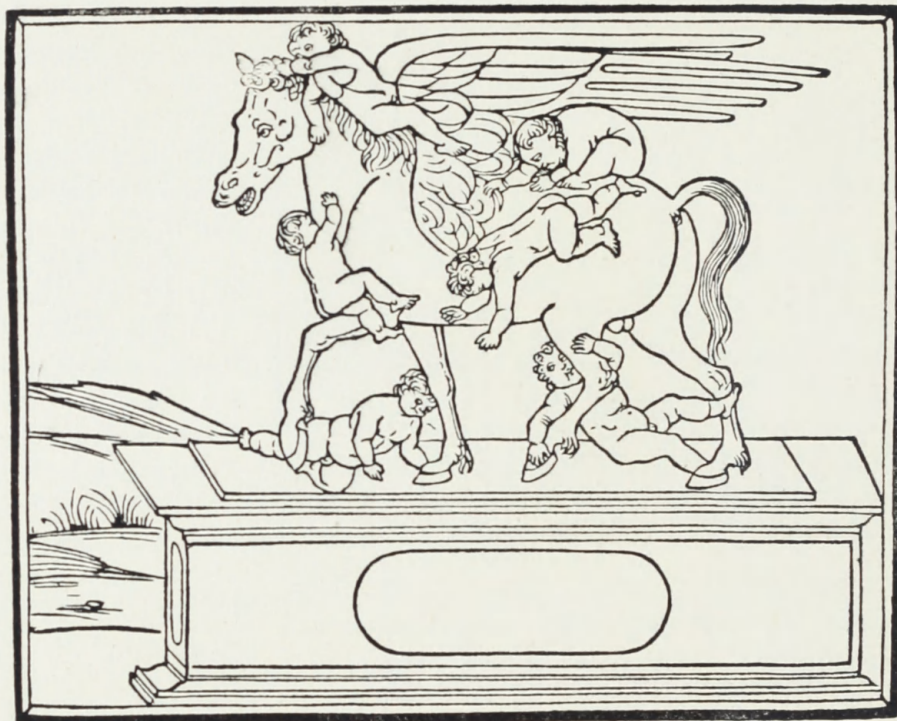


Fig. 20. Af POLIPHILLO, 1499. ³/₄.

hellige Hildegard»; at S. B. ved den mandlige Skikkelse betyder Sanctus Benedictus eller Santo Benedetto, er utvivlsomt.

Vi have imidlertid gemt det bedste til sidst, nemlig den berømte »Hyperotomachia Poliphili« eller Poliphilus' Drøm, af Francesco COLONNA, en underlig forvirret Roman, spækket med en Masse oldkyndig Lærdom, i et Drømmesyn skildrende Forfatterens Kærlighed til den skønne »Polia«. Den er skreven i en mærkelig Blanding af Italiensk, Latin, Græsk o. m. Trods dens Løjerligheder er den alligevel udkommen i en smagfuldt trykt Folioudgave hos Aldus Manutius 1499, udstyret med talrige, hvoriblandt udmærkede, Træsnit; i det følgende Aarhundrede optrykt samt oversat paa Fransk¹⁾. At gaa

¹⁾ Der er skrevet meget om dette Værk, naturligvis særlig for dets Illustrationers Skyld. Slg. saaledes H. Delaborde, La Gravure en Italie avant Marc-Antoine, Paris 1883; Ch. Ephrussi,

nærmere ind paa, hvad hvert enkelt af de her faksimilerede Billeder skal forestille, vil næppe lønne Umagen. Her skal blot i Korthed siges, at Fig. 20 viser nogle smaa Amoriner, der kravle omkring paa en Pegasusfigur; Fig. 21: Helten i Bogen, forfulgt af en Drage; Fig. 22: samme Helt (Poliphilus) mødes med en Skare allegoriske Kvindefigurer; Fig. 23: Poliphilus nærmer sig til en Løvhytte, fra den anden Side ser han en Nymfe komme; Fig. 24: Høstguden Vertumnus' og Frugtgodinden Pomonas Triumf — et af de forskellige Gudeoptog, der ere afbildede i Bogen; Fig 25: Poliphilus i et Tempel, besvimet af Sorg over den elskede Polias Grumhed; hun ses knælende ved hans Side.



Fig. 21. Af POLIPHILLO, 1499. 3/4.

Hvad der ikke behøver Kommentar, er den fornemme Skønhed i Linjerne, ogsaa i de arkitektoniske Partier. Den Tegner, der har frembragt Enkeltheder som Faunerne, der trække Gudevognen (Fig. 24), og som den stolte, næsten michel-angelo'ske Kvindeskikkelse med Sværdet (Fig. 22), maa have været en sand Kunstner. Xylografen fortjener ligeledes Ros, men — som tidligere omtalt — paa Højde med Tegneren er han ikke kommet, og navnlig er der i Behandlingen af Gevandterne noget løst og overfladisk, som aabenbart skyldes ham. Ligeftrem uheldige Træsnit kan man endog støde paa i denne berømte Bog. De her gengivne Billeder ere udvalgte blandt de bedste i Bogen; imidlertid er der mange, der ere lige saa gode.

Etude sur le Songe de Poliphile, Par. 1888 (først i Bulletin du Bibliophile); Cl. Popelins ny franske Oversættelse af Romanen, Paris 1879—82.

Hvem kan nu have været Mester for slige Frembringelser? Finder man slet ingen Antydninger i saa Henseende? Jo, man træffer, som allerede tidligere omtalt, Signaturer paa en hel Del Træsnit. Fuldt Navn mødes kun en Gang; det er ved den Kopi af Titellindfatningen fra Dante-Udgaven 1491, som er udført til en »Reise fra Venedig til Jerusalem«, Bologna 1500. Der staar »Piero Ciza fe questo int[aglio]«, c: P. C. har udført dette Træsnit; Manden har altsaa tydelig tilkendegivet sig som Xylograf. Ellers bestaar Betegnelsen kun af et eller to Bogstaver, som bM, b, F, N, ia, i, j osv. Man vil se flere af dem



Fig. 22. Af POLIPHILLO, 1499. 3/4.

paa de Billeder, der illustrere denne Afhandling. Spørgsmaalet bliver nu, om det er Tegnerens eller Træskærerens Mærke. Man har gerne villet, at det skulde betyde den Kunstners Navn, som har udført Tegningen, og »b« skulde da være »Bellini«, helst Giovanni Bellini¹⁾ En anden Hypothese angaaende dette Mærke er opstillet af F. Lippmann²⁾, der finder, at de Arbejder, som henhøre til denne Gruppe, ligne hverandre i Tegning, men ikke i xylografisk

¹⁾ Her kan bemærkes, at i »Doctrina della vita monastica«, 1494, findes et Træsnit, der ligefrem gengiver Hovedpersonerne i et Maleri af Gentile Bellini (Giovanni's Broder) fra 1465 i en venetiansk Kirke; slg. Gazette des beaux-arts, 2den Række, 28. Bd., S. 141. Tre Figurer fra Fremstillingen af Orpheus' Død i Ovid 1497 genfindes paa et Kobberstik af Mantegna's Skole i Museet i Hamborg. ²⁾ Se den tidligere citerede Afhandling i Jahrb. der kön. preuss. Kunstsammlung.

Udstyrelse; Tegneren, hvem de skyldes, kan da muligvis være Jacopo de'Barbari, egentlig Jakob Walch, tysk af Herkomst. Albrecht Dürer fortæller, at denne Mand boede i Venedig i Slutningen af det 15de Aarhundrede; efter 1500 arbejdede han i Nürnberg som Illuminator for Kejser Maximilian, siden i Nederlandene som Hofmaler; han maa være død før 1516. Det er omtrent sikkert, siger Lippmann, at han har udført et udmærket, stort Prospekt af



Fig. 23. Af POLIPHILLO, 1499. 3/4.

Venedig 1500 i Træsnit, hvilket dog kun frembyder faa Ligheder med de Illustrationer, som ere mærkede b.

Signaturen ia findes i Ovid 1497, men desuden i et Missale 1509, hvis Tegninger ere i en hel anden Stil, saa at det kun kan være Xylografmærke. Overhovedet mener L., at det er snart Tegneren, snart Xylografen, der har signeret Billederne; begge pleje de ikke at signere det samme Træsnit. — I Modsætning til den tyske Forskers Antagelse hævder Hertugen af Rivoli¹⁾

¹⁾ Les livres à figures vénitiens, Paris 1892.

ligesom en anden fransk Bogkender, Ch. Ephrussi, Redaktør af Gazette des beaux-arts, at Mærkerne ikke betegne Malere eller Tegnere, og at det er mere end dristigt i dem at ville se berømte Kunstnernavne, som f. Eks. Jacopo de' Barbari's. En anden Sag er det, at visse Træsnit kunne minde om Mantegna, Bellini og andre fremragende Kunstnere. Det er Xylografer eller xylografiske Værksteders Monogram; samme Mærker kunne findes ved Træsnit-Illustra-



Fig. 24. Af POLIPHILLO, 1499, 3/4.

tioner af forskellig Tegner, medens paa den anden Side Billeder tegnede af samme Haand kunne være betegnede med forskelligt Mærke. Tegneren og Træskæreren vare undertiden samme Person, men i det hele kan det siges, at der henimod det 15de Aarhundredes Slutning fandtes i Venedig en Skare, dels Tegnere, dels Træskærere, der udelukkende gave sig af med Bogillustration og arbejdede stadig for Bogtrykkerne, naar det da ikke, i visse Tilfælde, var Bogtrykkeren selv, der forenede fire Egenskaber i én Person, nemlig Tegner, Træskærer, Forlægger og Trykker. Til Bevis for Opfattelsen anføres en Del Dokumenter i de venetianske Arkiver, de tidligste fra det 16. Aarhundre-

des Begyndelse; de vise unægtelig en Sandsynlighed for Rigtigheden af Rivolis Formodninger. Helt synes Spørgsmaalet dog ikke at være klaret endnu. Men, som Sagen nu staar, frembyder den venetianske Bogillustration i sin korte Glansperiode umiskendelige Lighedspunkter med det antike Dekorationsmaleri (Herculanums og Pompejis f. Eks.; ogsaa med det græske Vasemaleri eller med Tanagrafigurerne kunde der drages en Sammenligning): her drejer det



Fig. 25. Af POLIPHILLO, 1499. $\frac{3}{4}$.

sig om Kunstfrembringelser, til Dels af flygtig Art, der væsentlig skyldes navnløse Kunstnere uden egentlig høj Rang, men røber Slægtskab og Fællespræg med det bedste i de Tider, da de bleve til. Omtrent fra Aar 1500 er det imidlertid saa godt som forbi med Herligheden: man forlader Kontursnittet og gaar over til en anden Maner, men Xylografien holder ikke Skridt med den pragtfulde venetianske Malerkunst, som den udvikledes af Tizian, Tintoretto og Paolo Veronese. Paa Træskærerkunstens Omraade maa Venedig — som paa det politiske — overgive sin Magt til andre Lande; vi behøve her blot at nævne Geoffroy Tory i Frankrig og Hans Holbein i Tyskland.